

Het mysterie van de mystiek in de literatuur

– Louis Geertman

Mijn inleiding deze morgen zal gaan over *Le petit prince* van Antoine de Saint-Exupéry, in een poging te laten zien dat het mysterie van de mystiek, het thema van deze zomerschool 1999, ook voor de massa begrijpelijk kan worden gemaakt.

Louis Geertman is vice voorzitter van de Theosofische Vereniging in Nederland.

Mystiek als verlangen naar éénwording is de essentie van religie in de oorspronkelijke betekenis van het woord. Daarom komt men het in alle godsdiensten tegen, maar in het christendom heeft het in het bijzonder een zeer grote rol gespeeld.

In de 20e eeuw ontstond een oplevende belangstelling voor de mystiek, zowel die van het Westen als die uit het Oosten. Deels is dit mystieke reveil te verklaren uit de onvrede die men heeft met de moderne westerse prestatie-maatschappij en met de traditionele geloofsbeleving.

Maar er zouden gemakkelijk nog vele andere factoren te noemen zijn voor de groeiende belangstelling voor de mystiek.

De diepste drijfveer van de mystieke ervaring is de liefde. Voor iedereen staat de weg naar mystieke ervaring open, maar zij is niet eenvoudig. Onthechting, offerbereidheid en zuivering zijn nodig, alsmede een vurig verlangen naar God als de bron van universele liefde. De mens kan zo opstijgen naar god, maar God is het eerst tot de mensen gekomen in Christus; daarom roept hij de mensen op zich naar Christus te vormen.

In het Christendom is naastenliefde het sleutelwoord waar alles om draait. Bij het

uitdragen van de betekenis van dit woord naar de mensheid toe spelen muziek, kunst en literatuur een grote rol. Zij zijn a.h.w. de bakens op die reeds genoemde moeilijke weg naar de mystieke ervaring.

Vandaag wil ik zo'n baken in de literatuur met u bespreken. Ik wil het met u hebben over het boekje *Le petit prince* van de Franse schrijver Antoine de Saint-Exupéry. Deze auteur werd geboren in Lyon in 1900. Tijdens zijn militaire opleiding werd hij piloot, waarna hij talloze nachtelijke vluchten maakte naar Afrika en later zelfs naar Zuid-Amerika. Hierbij moeten we bedenken dat het vliegen nog pure pioniersarbeid was. Over zijn ervaringen als vliegenier schreef hij in boeken als *Vol de nuit*, *Terre des hommes* en *Pilote de guerre*, waarmee hij wereldfaam verwierf. Een jaar voor zijn dood in 1944 schreef hij het sprookje *Le petit prince*.

In de lange en eenzame uren in de lucht, vliegend boven de aarde, zocht De Saint-Exupéry een antwoord op de vraag wat het ware mens-zijn inhoudt. In het licht van de dimensies van het oneindige hield voor hem datgene stand waartoe de mens in liefde en vriendschap, in broederschap in staat is. In die hoedanigheid ontdekt hij de 'bronnen in de woestijn' en de sterren die de richting wijzen voor de toekomst van de mens, wiens bestaan, zoals hij het omschrijft, een 'langzaam geboren worden' is.

Geestelijke betekenis

De nabijheid van de sterren en planeten leert de nachtvlieger begrip te hebben voor de aarde en al wat ze aan kostelijkheden - voor geen geld te koop - te bieden heeft. Maar ook dat begrip zou zich verliezen in zinloze bespiegelingen, als er niet de oriëntering was aan het absolute, dat alleen een fonkeling is, geen weten - behalve voor zover het weet hoe de mens uit zijn verwarring los te halen. 'Als ik de oorlog overleef, zal er maar één probleem zijn voor mij', schrijft hij ergens: 'Wat kan, wat moet men de mensen zeggen...? Hoe is hen nog iets van een geestelijke betekenis mee te geven?' Maar Antoine de

Saint-Exupéry overleefde de oorlog niet; op 31 juli 1944 keerde hij niet terug van een verkenningsvlucht. Er is geen spoor meer van hem gevonden.

Wat de mystiek van het ware mens-zijn is heeft De Saint-Exupéry gepeild op meerdere routes; onafgebroken heeft hij het omcirkeld in zijn fabel *Citadelle*. Zijn doel heeft hij gevonden in het kind. Het kind dat in *Le petit prince* milde spot drijft met de volwassenen, staat niet voor een leeftijdsgroep; het is het ongekonsteld vermogen het onzichtbare in het zichtbare waar te nemen zoals het zich voordoet en de hele santenkraam van berekening, zich indekken, dikdoenerij opzij te schuiven, zodra het liefelijke oplicht.

Het kind in de mens

Het kind in de mens wakker roepen, dat is paradoxaal genoeg te verenigen met De Saint-Exupéry's voornaamste gedachte dat de mens in wording is. Christus liet zich al in gelijke trant uit, toen hij zei: 'Wie het Koninkrijk Gods niet ontvangt als een kind, zal het voorzeker niet binnengaan' (zoals we in het Nieuwe Testament lezen bij Mattheüs, Marcus en Lucas). Want de zogenaamde volgroeide mens, de serieuze, de cynicus, de tot winstbejag ineengeschrompelde, dat is niet een mens. "Ce n'est pas un homme, c'est un champignon!", zegt het kleine prinsje hevig verontwaardigd.

De mens hervindt zichzelf, als hij vanuit de sterrenhemel kijkt op zijn aardse huis.

Maar er blijft een merkwaardige spanning hangen. De mens, de bewoner van de aarde, die hem met liefhebbende zwaartekracht aan de borst drukt, hervindt zichzelf in het kind van de andere planeet; in die zin is dit verhaal van *Le petit prince* een soort van 'navolging van Christus'. En de mens hervindt zichzelf, als hij vanuit de sterrenhemel kijkt op zijn aardse huis. Dat de het verstand schatplichtige taal zich in tegenspraken beweegt, heeft De

Saint-Exupéry indringend ervaren. De uitspraak van de vos: 'le langage est source de malentendus' (de taal is een bron van misverstanden) moet niet licht opgevat worden.

Maar De Saint-Exupéry zag de oplossing niet in het gladstrijken of vermijden van tegenspraken, doch in het bewust maken en uitschreeuwen ervan. Hij heeft almaar de spanning laten voortduren tussen theorie en praktijk, en tussen droom en theorie, tussen het maar liever zwijgen en het desondanks noodzakelijke spreken - 'Wat moet men de mensen zeggen?'

Le petit prince is hiervan een sprekend voorbeeld. Het is een sprookje, d.w.z. literair gezien wil het zich scharen in de reeks van fabel, mythe en andere oer-overleveringen die er waren nog voordat de taal ze in schrift kon vastleggen, en waarin de oer-wijsheden verkondigd worden waaruit de mens te allen tijde kan putten. Dat geeft dus ook het belang aan dat de schrijver hechtte aan het overbrengen van zijn literaire boodschap.

Koning in aanleg

De titel *Le petit prince* is ook zeer bewust gekozen. De prins is een koning in aanleg, in wording, in leertijd, zou je kunnen zeggen. Hij is klein, want dat verwijst naar kind zijn, onschuld, openstaan voor indrukken, leergierigheid en nog niet vastgeroest zijn in het materiële bestaan, gevoeligheid en talent. Hij moet nog wel veel leren, is de boodschap. Kortom het beeld van de mensen in evolutie als goden in wording of, zoals iemand het ooit aanduidde 'goden in ballingschap'.

In dit sprookje komen heel veel elementen voor die een symbool zijn of een metafoor, zoals we dat steeds in sprookjes aantreffen, die een boodschap willen overbrengen welke de gebondenheid aan een taal overstijgt en verwijst naar een universele waarheid. De Saint-Exupéry heeft het opgedragen aan zijn beste vriend 'toen hij nog kind was;' het zal inmiddels duidelijk zijn wat daarmee bedoeld is.

Al meteen in het eerste hoofdstuk worden we geconfronteerd met de essentiële boodschap dat je door de buitenkant moet heen kijken om tot het wezen van iets door te dringen. De schrijver doet dat door te vertellen hoe hij als kind een tekening liet zien aan volwassenen, die dan onveranderlijk alleen de buitenkant ervan zagen en interpreteerden. Zij zagen een hoed, waar in werkelijkheid een boa werd getoond die bezig was een olifant te verteren.

Donkere nacht van de ziel

In het volgende hoofdstuk zien we de schrijver-piloot, nog altijd onbegrepen en dus eenzaam, met pech staan in de Sahara. Ook dit is natuurlijk niet zomaar een beeld. Je zou het kunnen vergelijken met wat Johannes van het Kruis benoemde als 'de donkere nacht van de ziel'. Je bent vastgelopen in je bestaan, je wordt beproefd. Ook in de Bijbel wordt de woestijn geschilderd als een plek van beproeving. En dan volgt de ontmoeting van de piloot en het prinsje, die hem vraagt een schaap voor hem te tekenen en die onmiddellijk de tekening van de boa met olifant herkent.

In hoofdstuk drie vertelt de piloot de kleine prins dat hij uit de hemel is komen vallen, waarop het prinsje schaterlachend zegt: 'Alors, toi aussi tu viens du ciel!' Daarmee wordt de mens is zijn natuurlijke kosmische omgeving geplaatst. De schrijver vindt het duidelijk belangrijk dat we de zaken in het juiste perspectief zien, en dat hij een heel serieuze bedoeling heeft met alles wat hij schrijft wordt in het daarop volgende hoofdstuk nog eens expliciet gemaakt, want hij zegt er: 'Je n'aime pas qu'on lise mon livre à la légère' (ik houd er niet van dat men mijn boek lichtvaardig leest).

De lezer moet dus, zoals dat steeds van een aandachtige lezer verwacht wordt, proberen tot de essentie van het verhaal door te dringen. De 16e eeuwse auteur François Rabelais drukte het al treffend uit, toen hij schreef: 'il faut rompre l'os et sucer la substantifique moëlle, (je moet het

bot openbreken en het voedzame merg, de essentie ervan, in je opzuigen).

Op alle planeten, zegt onze schrijver, groeien goede en kwade gewassen en dus zijn er ook goede en kwade zaden die sluimeren in de aarde, totdat ze tot leven worden gewekt. En oh wee als je ze niet bijtijds ontdekt! Hier maakt de schrijver een actuele toespeling op het nazisme en Hitler-Duitsland, maar hij verwijst ook naar de vrije keuzemogelijkheid van de mens en vermaant de mens in het algemeen ook om bewust te leven, 'c'est une question de discipline'.

Een opvallende eigenschap van het kleine prinsje is zijn onderzoekende open geest.

Een opvallende karaktereigenschap van het kleine prinsje is zijn onderzoekende open geest. Hij rust niet voordat hij tot de kern van een vraagstuk is doorgedrongen en duidelijk onderscheid ziet tussen wat werkelijk belangrijk is en wat niet.

En zo komen we dan te spreken over die ene bloem op de planeet waar het prinsje woont, die voor hem echt de moeite waard is: de roos. Onmiddellijk zien we hier weer het symbool. Alles aan een roos staat immers als metafoor voor het leven: de kleur, de geur, de vorm, de steel, de doornen. Maar onze jonge held is nog niet in staat haar op haar juiste waarde te schatten, omdat hij teveel naar de uiterlijke situatie kijkt en hij moet nog op zijn pelgrimstocht door de kosmos gaan om inzichten te verwerven en haar ware betekenis te doorgronden.

Op zijn tocht door de kosmos bezoekt het prinsje allerlei planeten en het beeld dat hij daarbij krijgt van de 'volwassen' mensen is niet al te positief. 'Les grandes personnes sont décidément très très bizarres, tout à fait extraordinaires' concludeert hij steeds weer. Alleen bij de lantaarn-opsteker voelt hij iets van een herkenning, omdat deze zich niet alleen maar met zichzelf bezig houdt. 'Celui-là est le seul dont j'eusse pu faire mon ami'

zegt hij. Dat is de enige met wie ik bevriend had kunnen worden.

Cyclische voortgang van leven

De zevende planeet die het prinsje bezoekt is de planeet aarde. En de eerste ontmoeting die hij er heeft is met een slang. Ook nu weer denken we onmiddellijk: oh, een slang. Wat een rijk symbool! Symbool van de cyclische voortgang van het leven, van macht over leven en dood, van wijsheid, van inwijding. Deze slang zal het prinsje dus uiteindelijk ook helpen terug te gaan naar zijn oorsprong.

Op zoek naar de mensen komt le petit prince langs een veld met allemaal bloeiende rozen, waardoor hij denkt dat zijn eigen roos niet meer uniek is. Hij moet er gewoon van huilen en dan verschijnt de vos. Aha, denken jullie nu meteen, oppassen met die gast! Want de vos staat symbool voor sluwheid, gezond boerenverstand, slimheid. Ja, maar deze vos is toch wel bijzonder, want hij gebruikt een ander deel van zijn denken. n.l. dát deel wat gericht is op wijsheid en achter de verscheidenheid de éénheid waarneemt.

De vos leert het ventje de ware betekenis van 'tam maken', n.l. banden smeden: vriendschap sluiten, waardoor het leven een unieke dimensie krijgt. Hij doet dat met prachtige ontroerende beelden, zodat het prinsje ineens ook begrijpt waarom zijn roos voor hem toch uniek is.

De vos en de jonge prins sluiten vriendschap en wanneer ze afscheid van elkaar nemen, vertrouwt de vos hem een geheim toe: '*On ne voit bien qu'avec le coeur. L'essentiel est invisible pour les yeux!*' (Alleen met je hart kun je zuiver zien. Het wezenlijke is onzichtbaar voor onze ogen.) Je draagt verantwoordelijkheid voor wat je temt, zodat je niet langer doelloos en eenzaam over de wereld rondzwalkt.

De piloot en de prins gaan op zoek naar water in de woestijn. Je voelt dat daarmee het verhaal naar zijn einde gaat. Want het water is natuurlijk hier ook met een duidelijke bedoeling in het verhaal opgenomen. Het staat voor de essentie waaraan we ons

moeten laven en die we vinden, wanneer we de ware betekenis van ons bestaan hebben doorgrond en wanneer we werkelijk weten wat we zoeken, in plaats van in kringetjes rond te draaien. Het water maakt de woestijn vruchtbaar. De scène van de put met het water dat zij eruit omhoog halen is een lyrische hymne op de schoonheid van het bestaan in eenheid en harmonie met het Al. In het water van de put weerspiegelt zich de zon, onze geestelijke bron.

Oud stuk schors

Dan komt het afscheid. De vliegtuigmachine is gerepareerd, de prins heeft zijn aardse lessen geleerd en de slang helpt hem te vertrekken. Het prinsje zegt tegen de piloot dat hij niet om hem moet treuren, want 'j'aurai l'air d'être mort et ce ne sera pas vrai...' Je ne peux pas emporter ce corps-là. C'est trop lourd. Mais ce sera comme une vieille écorce abandonnée. Ce n'est pas triste les vieilles écorces.' (Misschien lijkt ik wel dood, maar dat is niet echt. Ik kan dat lichaam toch niet meenemen. Het is te zwaar. Maar het zal er net uitzien als een oud stuk schors wat

achter is gebleven. Oude stukken schors zijn toch niet droevig.)

Maar natuurlijk valt het afscheid zwaar en worden er tranen geplengd.

Tevens is hiermee de mystiek van het leven geschetst, het mysterie van geest, ziel en lichaam, van groei in bewustzijn, van de eeuwige cyclische pelgrimstocht, van groei in liefde alles omvattend in één zijn.

Antoine de Saint-Exupéry heeft de mensheid met zijn *Le petit prince* een groot geschenk gegeven en het is dan ook niet verwonderlijk dat het zo'n wijde verspreiding heeft gevonden over de gehele wereld. Het leert ons over het mysterie van het leven in een taal die voor iedereen toegankelijk en begrijpelijk is. Want, zegt De Saint-Exupéry in zijn boek *Terre des hommes*:

Het onzichtbare dat de mens zoekt en vindt is een feit dat niet toevallig, niet meetbaar is. Het is iets dat in wording is. Pas de zoektocht roept het te voorschijn, laat het ontspringen als het water dat ontsprongen was uit de wandelmars onder de sterrenhemel.

Als dat geen mystiek is...

Leid mij uit het onwerkelijke
naar het Werkelijke.

Leid mij uit de duisternis
naar het Licht.

Leid mij uit de dood
naar de Onsterfelijkheid.

Uit: Aan de voeten van de Meester